

5-oji tarptautinė mokslinė konferencija „Moksliniai, administraciniai ir edukaciniai terminologijos lygmenys“

5th International Scientific Conference “Scientific,
Administrative and Educational Dimensions of
Terminology”

RAMUNĖ VASKELAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: <https://orcid.org/0000-0001-6063-9699>

Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centras tarptautines konferencijas pradėjo rengti jau seniai. Iš pradžių jos rengtos įvairiomis temomis ir tik ilgainiui įgijo vieną bendrą pavadinimą. Pirmąkart renginys tokiu pavadinimu surengtas 2015 m., o šiemetinis jau laikytinas 5-ąja tarptautine mokslinė konferencija „Moksliniai, administraciniai ir edukaciniai terminologijos lygmenys“. Ji spalio 19–20 d. vyko Vilniuje, Lietuvių kalbos institute, bet pranešimų skaityta ar jų klausytasi ir nuotoliu – kompiuteriu prisijungta iš skirtingų šalių.

Konferencijai vykstant dvi dienas, perskaitytos kelios dešimtys pranešimų. Šiemet jų būta beveik 40, o pranešėjų – dar daugiau, nes kai kurie pranešimai bendri, rengti kelių mokslininkų. Jų atstovaujamos šalys rodė, kad geografinė konferencijos aprėptis plečiasi – be aktyviai dalyvaujančių Vengrijos, Gruzijos, Latvijos, Lenkijos, Ispanijos ir kitų šalių tyrėjų, šiemet pranešimus skaitė ir Kanados, Brazilijos, Kolumbijos terminologai.

Pranešėjos iš Kanados Marie-Claude L’Homme pranešimu duotas tonas svarstymams, orientuotiems į mokslinį terminologijos lygmenį. Ši Monrealio universitete tyrimus vykdanti kviestinė pranešėja kreipė dėmesį į terminologijoje itin aktualų ir, kaip galima spręsti iš pranešimo, vis labiau aktualėjantį polisemijos, arba daugiareikšmiškumo, reiškinių – tuo pačiu žodžiu įvardijami vienas su kitu susiję dalykai, bet žodis, nelygu kontekstas ar situacija, turi skirtingą reikšmę, kaip antai būdvardis *žaliasis* (angl.

green), kuris jau ne tik anglų kalboje yra tiek spalvą reiškiantis būdvardis, tiek žodis, turintis tam tikrą ekologiškumo žymę. Iš pranešėjos teikiamų pavyzdžių buvo matyti, kad anglų kalboje prie šios problemos prisideda dar ir tai kalbai būdinga formali kalbos dalių sutaptis. Antai tiek sodinimo (pvz., augalų), tiek atsodinimo (pvz., miško) veiksmą galintis reikšti *plant* gali būti tiek daiktavardis, tiek ir veiksmazodis. Pasvarsčiusi aktualėjančios polisemijos problemos sprendimo galimybes, M.-C. L'Homme siūlė gręžtis į semantinių vaidmenų teorijos kūrėjo Charleso Fillmore'o siūlytą semantinių vaidmenų teoriją ir pristatė metodologiją, išplėtotą vykdant projektą *FrameNet*. Polisemijos problema, beje, buvo paliesta ir Moldovos valstybinio universiteto atstovių Eugenios Mincu ir Dorinos Macovei pranešime.

Nė viena iš šių konferencijų neapsieina be atidos kitiems dviem nuo terminų funkcionavimo neatsiejamais reiškiniais – variantiškumui ir sinonimijai. Kaip žinoma, lietuvių terminologijos tradicijoje jie vienas nuo kito skiriami, o užsienio terminologijoje, dažnai grindžiamoje tekstynų medžiaga, šie reiškiniai paprastai nagrinėjami nepabrėžiant skirtumo ar taikant kitus skirstymo kriterijus. Taigi, nepabrėždama sinonimų ir variantų skirtumo, įtraukdama dar ir su sąvokomis susijusius nevienodumus, variantiškumo problemą šioje konferencijoje svarstė iš Ispanijos atvykusi kviestinė pranešėja Pilar León Araúz. Remdamasi dviem terminologiniais ištekliais, ši Granados universiteto mokslininkė ryškino daugiakalbių duomenų bazių vis labiau atskleidžiamą terminų įvairovės faktą, taip pat faktą, kad skirtingose kalbose ir kultūrose tikrovė konceptualizuojama nevienodai, nors ilgą laiką terminologijoje vyravo požiūris, kad sąvokos nuo kalbų skirtumų nepriklauso. Tarpkalbinius skirtumus, susijusius tiek su terminais, tiek su sąvokomis, atskleidė ir pirmąkart konferencijoje dalyvaujančių Brazilijos atstovių Beatrizės Curti-Contessotos ir Talitos Serpos parengtas pranešimas. Jį pristačiusi Beatrizė Curti-Contessota, nagrinėdama vedybų santykius reglamentuojančius terminus, kreipė dėmesį ir į vienoje kalboje susidarančius terminų skirtumus.

Sinonimijos reiškinį šįkart nagrinėjo Asta Mitkevičienė ir Sigitą Rackevičienė. Abi pranešimus skaitė anglų kalba, į šį reiškinį žvelgė iš skirtingų požiūrio taškų. A. Mitkevičienė, Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro mokslininkė, besirūpinanti teoriniais terminų sinonimijos klausimais, pasiremdama Sabelos Fernández-Silvos tyrimais ir dviejų lietuviškųjų terminų žodynų duomenimis, kėlė sinonimijos semantinių skirtumų

(angl. *semantic distance*) klausimą. Susitelkusi į sudėtinis sinoniminių terminus (pvz.: *emocinis stabilumas* ir *emocinis pastovumas*; *nuasmeninti duomenys* ir *anonimizuoti duomenys*), ji, remdamasi termino sudedamųjų dalių leksiniais skirtumais, siūlė skirti maksimalaus, minimalaus ir vidutinio semantinio skirtumo sinonimiją. Taigi, nagrinėtas termino leksinių ypatybių ir sinonimijos ryšys. Sigita Rackevičienė, Mykolo Romerio universiteto mokslininkė, tirianti kibernetinio saugumo terminus, kartu su Liudmila Mockiene ir Andriumi Utka parengtame pranešime nagrinėjo šios srities terminų sinonimiją grįstos apklausos rezultatus. Ją vykdant, skirtingų terminų vartotojų grupių klausta, kuriems iš sinoniminių terminų jie būtų linkę teikti pirmenybę. Apklausus skirtingoms grupėms atstovaujančius 588 respondentus, 10 sąvokų pavadinimais grindžiamas tyrimas išryškino nevienodus polinkius. Dauguma respondentų gerai žinomas sąvokas lyg ir būtų linkę vadinti angliškos kilmės terminais (pvz.: *spamas*, *hakeris* ar *fishingas*), bet kitoms pavadinti terminą iš anglų kalbos, pavyzdžiui, perimtus studentai, o studijas baigę respondentai pirmenybę teiktų svetimžodį atstojančiam sudėtiniam terminui. Daryta išvada, kad visoms respondentų grupėms aktualiausias termino aiškumas bei tikslumas ir nebūtinai – jo trumpumas.

Anglų kalba, kuria kuriama ypač daug metaforinių terminų, ir daugiakalbis kontekstas ryškiomis terminologijos aktualijomis daro ne tik sinonimiją ar variantiškumą, bet ir metaforizaciją, arba metaforinius terminus. Pasiremiant faktu, kad tokių terminų pasitaiko visose kalbose, ar pasitelkiant konceptualiųjų metaforų koncepciją, neretai ir šiuo klausimu terminologijoje linkstama daryti požiūrio slinktį. Štai ir konferencijoje Vengrijos teisės konceptualiąsias metaforas mėginusi išskirti Réka Sóllyom, atkreipusi dėmesį į tradicinėje terminologijoje paprastai pabrėžiamą termino nedviprasmiškumo principą, pati buvo linkusi pritarti darbams, kuriuose teigiama, kad konceptualiosios metaforos padeda suprasti techninę kalbą. Tačiau Kätlin Järve iš Briuselio, tyrusi, kaip gryniosios metaforos perteikiamos Europos Sąjungos (ES) teisės aktuose ir jų vertėjų naudojamoje terminų bazėje IATE, į italų ir estų kalbas verčiamų terminų pagrindu patvirtino pačios keltą hipotezę, kad verčiant tekstus metaforas linkstama prarasti, todėl bent jau šiomis kalbomis perteikiama teisės aktų terminija nėra tokia metaforiška kaip angliška. Daugeliui šalių ar kultūrų suprantamų metaforų (pvz., *Trojos arklys*), kaip ji atkreipė dėmesį, verčiamuose tekstuose nesiekama keisti nemetaforiniais pasakymais.

Europos Sąjungos Tarybai atstovavusi Orsolya Hedvig Kardos atskleidė ir tiesiogines pastangas, dedamas, kad, verčiant ES teisės aktus, būtų atsižvelgiama į šalių ir kultūrų skirtumus. Kaip nurodyta, skiriamos ES teisei būdingos, universalios ir kiekvienai šaliai būdingos sąvokos. Beje, vertimo ar tinkamo atitikmenų perteikimo klausimai šiose konferencijose populiarūs, vadinasi, aktualūs nuolat. Šiomet jie svarstyti ir kitų pranešėjų. Maria Crina Herteg iš Rumunijos, remdamasi verčiamų tekstų duomenynu, konstatavo veiksmų, kurie galėtų užtikrinti, kad vertėjai, terminiją dažnai išmanantys mažiau nei atitinkamos srities specialistai, ją galėtų tinkamai perteikti. O Maria-Cornelia Wermuth iš Belgijos, remdamasi ontologijos grindžiama medicinos nomenklatūros sistema SNOMED CT (angl. *Systematized Nomenclature of Medicine – Clinical Terminology*), pretenduojančia į pasaulinę, atskleidė, kokiais principais vadovaujantis verčiamos medicinos srities ontologijos ir su kokiais susiduriama sunkumais. Kaip aiškėjo, jas verčiant vadovujamasi įvairiomis gairėmis, terminologijos principais ir ISO standartais.

Tačiau Barbara Heinisch iš Austrijos, kėlusi mintį, kad terminijos bazes reikėtų labiau orientuoti į įvairius vartotojus, ne tik į terminologus, pastebėjo, kad tam neužtenka vadovautis vien tik terminologijos principais ar ISO standartais. Kita pranešėja, Gunnhildur Stefánsdóttir iš Islandijos, lygino dvi šioje šalyje, garsėjančioje savos kalbos saugojimu, kuriamas terminų bazes, kurių viena – islandų filologo ir istoriko vardu pavadintame Árni Magnússonso institute kuriamas Islandų terminų bankas, radęsis iš visuomenės ir oficialių institucijų pastangų saugoti islandų kalbą ir neatsiejamas nuo terminologinio darbo tradicijos, o kita – Islandijos užsienio reikalų ministerijos Terminijos centro terminų bazė, radusis iš reikalo į islandų kalbą versti ES teisės aktų terminus. Lietuviškąją terminų bazę – Lietuvos Respublikos terminų banką pristatė Alvydas Umbrasas, Lietuvių kalbos instituto mokslininkas ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Svetimžodžių keitimo lietuviškais atitikmenimis skyriaus vedėjas, atkreipdamas dėmesį į tai, kad šio banko steigimo įstatymas priimtas prieš pat Lietuvai stojant į ES. Pranešėja iš karo siaubiamos Ukrainos Maria Onyshchuk analizavo tekstynus, t. y. tai, kaip tekstynas leidžia analizuoti karo medicinos terminus, o Vengrijos atstovės, remdamosi tekstynu, nagrinėjo su reiškiniu, vykusiu karo išvakarėse, – pandemija – susijusius terminus rusų ir vokiečių kalbose. Į naujesnę nei terminų bazės ar tekstynai technologiją, įveikintą ką tik, – *ChatGPT*, išraiškingai perskaitytu pranešimu atkreipė dėmesį Marekas Łukasikas iš Lenkijos.

Kiekviena konferencija atskleidžia, kad šalyse aktyviai ieškoma būdų, kaip tobulinti tradiciškus, patikimus terminijos duomenų ir terminologinio darbo įrankius – terminų žodynus. Šiomet šias pastangas itin išryškino Gruzijos tyrėjų parengti pranešimai. Viename jų pristatytas iliustruotasis aviacijos terminų žodynas (Marine Osadze, Natela Muzashvili, Robert Khachidze, Vazha Kelikhashvili), kitame, nagrinėjant savitus, įvairių įtakų (Bizantijos imperijos, Rusijos) patyrusius Gruzijos bažnytinius terminus, minėtas rengiamas bažnytinių terminų žodynas (Lia Karosanidze, Linda Giorgadze). Būta ir dar vieno Gruzijos terminologų pranešimo – jame svarstyta, kad tinkamo technikos terminų žodyno neįmanoma parengti prieš tai neišsprendus susikaupusių terminijos problemų (Manana Erkomashvili, Nino Dateshidze). O Lietuvai atstovaujanti pranešėja Dalia Gedzevičienė (Lietuvos socialinių mokslų centro Teisės institutas) gręžėsi į *Tarptautinių žodžių žodyną* – svarstė, ar galima jį laikyti teisės terminijos šaltiniu.

Į savos šalies terminų tvarkybą tiesiogiai orientavosi latvių pranešėjai. Dacės Šostakos, Jurio Borzovo ir Jānio Zuterio bendrame pranešime atskleista, kaip siekiama palengvinti latviškais nelatviškų terminų atitikmenimis besirūpinančios, bet dėl ISO standartų ir kitų šaltinių su nelatviškų terminų griūtimi susiduriančios Latvijos terminologijos komisijos darbą. Bendrame Prancūzijos ir Lenkijos universitetų atstovų pranešime (François Berkman, Maxence Bigerelle, Michal Wieczorowski), remiantis specifine terminų vartojimo sritimi – plėvelių paviršių terminija ir jos lyginimu su ISO standartais, teigta, kad bent jau šioje srityje tos klasifikacijos sistemos terminai maža tevartojami, jie nepateikia tikslios informacijos, todėl kelta mintis, kad reikia naujos klasifikacijos sistemos. Tiesa, vienas šios konferencijos pranešėjas, o būtent Axelis Emertas iš Vokietijos, išsamiai aptaręs informacijos ir dokumentacijos terminus reguliuojantį ISO 5127 standartą, jį vertino kaip lėmusį suderintą šiandieninę tos srities terminiją.

Edukacinis terminologijos lygmuo šiame renginyje irgi daug svarstytas. Jau ne pirmą kartą jame dalyvaujantis Ricardo Eito-Brunas iš Ispanijos šiemet pristatė Madrido Karlo III universitete studentams pradėtą dėstyti terminologijos kursą. Vengrijos atstovai (Andrea Barta, Katalin Fogarasi, Éva Katalin Varga) pranešime pasakojo, kaip papildytas medicams dėstomas terminologijos kursas – studentams kaip pirminis šaltinis pateikiama naujausia, autentiška medicinos srities dokumentacija. Trijų šalių pranešėjų grupė (Irene Arto Escuredo, Maria Bruno, Maria Carmen Staiano) kalbėjo

apie tai, kaip terminologijai mokytį diegiamas Europos Parlamento inicijuotas *Terminologijos be sienų* projektas, o į edukacinį lygmenį sutelktas pranešėjų iš Kolumbijos projektas atskleidė, kad tarptautinio verslo studentai terminologijos mokomi juos įtraukiant į žodyno rengimą (Juan Carlos Díaz Vásquez, Sergi Casals Rispau). Infotermo atstovų Blancos Stellos Giraldo Perez ir Christiano Galinskio pranešime pristatyta mikromokymosi (angl. *microlearning*) samprata ir kalbėta apie tokio mokymosi ryšius su terminologija, o Igoris Kudashevas, Tampėrės universitete Suomijoje dėstantis terminijos tvarkybos (angl. *terminology management*) kursą, pasakojo, kaip nustemba jo studentai, sužinoję, kad batsiuovys yra be batų, – terminologai bent jau Suomijoje iki šiol nėra tiksliai apibrėžę terminų *terminijos tvarkyba*, *terminologinis darbas*, *terminografija*.

Taigi, konferencijoje paliesti visi siūlyti svarstyti terminologijos lygmenys, numatyti ir nenumatyti aspektai. O vienu pranešimu, perskaitytu kviestinės pranešėjos iš Italijos Marios Teresos Zanolos, dėstančios Katalikiškajame Švenčiausiosios Širdies universitete, lygmenų bei aspektų iškelta ir dar daugiau, kaip antai ekonominis aspektas: kadangi produktus reikia tinkamai aprašyti, specifikuoti, terminologija užtikrinanti produktų kokybę, o terminija – efektyvią komunikaciją. Bet ypač šios pranešėjos, pasiremiant ir garsiąja Florencijos istorija, aukštintas kultūrinis ir istorinis aspektai: terminologija ir terminija atskleidžia žinias apie kalbą, visuomenę, jos savitumą, gyvavusias ir gyvuojančias tradicijas; analizuojant terminiją ar terminologiją galima užčiuopti minties raidos ir kalbos, žodyno raidos sąsajas.

Istorinio aspekto svarba ryškėjo ir iš jau minėto Gruzijos mokslininkų pranešimo apie bažnytinius terminus, o tiesiogiai terminologijos istorija analizuota Ágotos Fóris pranešime. Jame apžvelgta Vengrijos terminologijos raida nuo pat jos užuomazgų. Į istoriją gręžėsi ir šios tarptautinės konferencijos organizatorė, jos mokslinio komiteto narė ir Lietuvių kalbos instituto direktorė Albina Auksoriūtė – ji aptarė vieno iškiliausių Lietuvos XIX a. švietėjų Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos, Kretingos pranciškonų vienuolyne rašiusio mokslinį botanikos veikalą *Taislius augyminis*, taikytą terminų kūrimo būdą – paprastų liaudies žodžių terminologizavimą ir atskleidė, kad tame veikale pirmiausia surinkti ir pateikti žmonių kalboje vartoti augalų vardai. Vos keli terminai radosi metaforizacijos būdu, daug taikytas išskirtinis J. A. Pabrėžos terminų kūrimo būdas – augalai pavadinti pagoniškų dievybių ir mitologinių būtybių vardais (pvz.: *austėja*,

gardūnytis, klemalis, saliavas). Į praeitį dėmesį kreipė ir Vilniaus universiteto Šiaulių akademijai ir Latvijos universiteto Latvių kalbos institutui atstovavusi Regina Kvašytė, pranešimą taip pat skaičiusi lietuviškojoje konferencijos sekcijoje. Ji atskleidė tą užsidegimą, su kuriuo XX a. pirmojoje pusėje Latvijoje, kartu ir Latvijoje veikusioje Terminologijos komisijoje, rengti įvairių terminų žodynai.

Kiti lietuviškosiose sekcijose skaityti pranešimai, kaip būtų galima juos apibendrinti, daugiausia buvo orientuoti į terminus ir jų grupes, taigi į mokslinį terminologijos lygmenį. Jurgita Mikelionienė (Kauno technologijos universitetas) skaitomu pranešimu į terminologijos diskursą mėgino įtraukti deminutyvus, kurie, kaip ji atkreipė dėmesį, daug nagrinėjami kaip grožinei literatūrai ar šnekamajai kalbai būdingas faktas, bet veik nenagrinėjami kaip terminai. Novatoriškas pagal temą buvo ir Linos Rutkienės, Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro mokslininkės, pranešimas – ji, remdamasi architektūros ir statybos terminais, kaip terminologijos objektą aptarė daiktavardėjimo būdu besirandančius terminus, atkreipė dėmesį tiek į nevienodas jų radimosi aplinkybes, tiek į nevienodą daiktavardiškumo laipsnį. To paties Terminologijos centro mokslininkė Aušra Rimkutė–Ganusauskienė, pasirinkusi aptarti palyginti mažai nagrinėjamą terminų grupę – eponiminius terminus, dėmesį skyrė aprangos eponiminiais terminams, tokiems kaip *makintošas, rišeljė, gibsonai, Jėzaus sandalai, Brauno diržas* ir t. t. Palmira Zemlevičiūtė atskleidė pokyčius, kuriuos šiandien patiria šiaip jau pirmiausia medicinos srities terminu laikytinas terminas *depresija*, o šios apžvalgos autorė pristatė tyrimą, orientuotą į makroekonomikos terminus.

Svečiai pažintį su Lietuva turėjo progą pratęsti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose.

Gauta 2023-11-20

Ramunė Vaskelaitė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas ramune.vaskelaite@lki.lt